

УДК 73.2.1139

К.С. Акав

КАРАЇМСЬКА КЕНАСА: ФУНКЦІЯ, АРХІТЕКТУРА, РИТУАЛЬНА АТРИБУТИКА В КОЛІ ЛІТУРГІЙНОГО ЦЕРЕМОНІАЛУ

Малодослідженість караїмського релігійного мистецтва є проблемою для атрибутування предметів за караїмськими ознаками. Виявлення особливостей архітектурного облаштування караїмських храмів – кенаса та ритуальної атрибутики дає можливість в повній мірі оцінити винятковість мистецтва кримських караїмів.

Раніше підіймалися питання історичного, статистичного, культурологічного аспектів релігійної архітектури та атрибутики караїмів, про що свідчать праці авторів: І.Казаса, М.Кізілова, В.Кефелі, Е.Лебедевої, Ф.Ліванова, Г.Сукача, І.Шайтана; мистецтвознавчий аспект висвітлювався: А.Герценом, Ю.Могаричовим, В.Заскою, В.Кропотовим, Є.Котляром, Д.Прохоровим, І.Смоленським, Д.(В.) З.Тіріякі, а також, в Караїмській народній енциклопедії колективом авторів і укладачів М.Сарача, Ю.Полканова, М.Казаса.

Архітектура, інтер'єр та релігійна атрибутика потребують поглибленого мистецтвознавчого дослідження і систематизації матеріалу. Невирішеною проблемою на сьогодні залишається повне описання всіх видів караїмського релігійного мистецтва. Потребує також пояснення призначення культових предметів в художньому оформленні ритуального церемоніалу та їх участь у літургії стриманого, суворого караїмізму.

Завдання даної статті: визначити функції кенаса; структурувати етапи спорудження кенаса та визначити архітектурні стилі; проаналізувати спільні риси та охарактеризувати особливості інтер'єру караїмських храмів; пояснити походження та призначення ритуальної атрибутики у літургійному церемоніалі в мистецтвознавчому контексті.

Кримські караїми (караї) – корінний етнос України, що сформувався на території Кримського півострова за часів раннього середньовіччя. Особливістю караїмського народу є тюркське походження і прихильність до караїмізму – релігії, що виникла на грані розколу юдаїзму у VIII ст. на дві течії: равіністичний юдаїзм (Тора, Талмуд) і караїмізм (Тора). Караїмізм розповсюдився на території Близького Сходу, Великого Степу, Туреччини, Єгипту [11; 2]. Караїми, не зважаючи на вплив різних народів, впродовж століть зберегли віру та біблейську традицію проведення богослужіння, дотримуючись принципу віровчення Анана бен Давида: «Не сподівайтесь на мене, а самі ретельно вивчайте Святе Письмо». З цієї поради зрозуміло, що кожний караїм повинен сам вивчати Закон Мойсея. Щоб зрозуміти, яку роль грали в літургії ті чи інші предмети і яке вони мали походження, необхідно спочатку відслідкувати процес богослужіння в кенаса. Кенаса («молитовний дім») – релігійна будівля кримських караїмів. Управління релігійними справами громади виконували три особи: газан, габай та шамаш. Газан – священик, який проводив богослужіння в храмі; габай – церковний староста; посада шамаша – відповідала функціям православного д'яка [13; 95]. Громада збирається на богослужіння два рази на добу: вранці та ввечері. Молитви за змістом розподіляються на ті, що вихваляють Бога, подячні, прохальні про відпущення гріхів, адже в караїмській релігії відсутня сповідь. Але, окрім повсякденних молитов, функція кенаса полягає у виконанні особливої служби на шаббат (субота), біблейські свята та пости.

Одним з найстаріших (XIV-XVIII ст.) є комплекс кенаса в фортеці Джуфт Кале (Чуфут Кале) біля м. Бахчисарай (Крим). Обидва храми – прості прямокутні будівлі, перекриті дерев'яними стропилами та покрівлею на два скати. Вони виконані з грубо витесаного каменю і оштукатурені. Їх головна архітектурна ознака та функціональний елемент – веранда з пологим черепичним дахом. [14; 34, 30; 8]. Велика кенаса побудована з урахуванням християнських (візантійських) традицій. Арки, базилікальний (зальний) тип молитовного

приміщення, круглі невисокі колони зі спрощеними капітелями мали демонструвати простоту та скромність, що демонструвала і кенаса м. Феодосії (XIII-XIV ст.). Особливістю Великої кенаса є вбудованість в стіни з внутрішньої сторони вузькогорлих глеків-голосників, які виконують роль резонаторів та покращують акустику в приміщенні [26; 62]. На стелі портика Великої кенаса збереглася розетка тонкої різьбленої роботи у вигляді шестикутної фігури. Вона має складну геометричну композицію, в центрі якої коло зеленого кольору (імітація центру квітки). Від центру відходять 10 пелюсток у вигляді прямокутників, які вписані в десятикутну зірку. Малу кенаса побудували «по образу та подоби» Великої, застосувавши аналогічний ритм віконно-дверних прорізів – по три на кожному фасаді майже однакової висоти та ширини.

До XIX ст. головними храмами для караїмів були кенаса Джуфт Кале, а з XIX ст. – комплекс кенаса в Євпаторії, побудований за проектом братів Самуїла та Сулеймана Бобовичей: Соборна кенаса (1804-1807) та Мала кенаса (1807-1815 рр.) [5; 55]. Храми зорієнтовані в напрямку північ-південь і оточені трьома подвір'ями. В архітектурі храмів присутні елементи мавританського стилю і сліди впливу турецької архітектури. Неповторний східний колорит, геометрична суворість, вдалі пропорції об'ємів та вмале використання в декорі комплексу білого мармуру викликають відчуття гармонії та спокою [5; 55]. Головний вхід в кенаса, відзначений урочистими воротами у вигляді тріумфальної арки з фронтоном, був створений за подобою воріт султанського палацу Долмабахче в Стамбулі (Туреччина) у 1900 р. за проектом караїмського архітектора С. Ісаковича [3; 75; 5; 55]. Вхід у Велику кенаса починається з портику, що складається з колон та вітражних вікон, малюнок яких – геометричний і розфарбований у блакитний, жовтий, червоний та білий кольори. Традиція прикрашати вікна вітражами мала місце в Тракайській (XVIII ст. Литва) і Бердянській (XIX ст.) кенаса.

У 2009 р. в Євпаторії виявлено вхід в підземну кенаса, збудовану приблизно у XVI ст. [23]. Вхід до храму прикрашено старовинним гравіюванням по каменю, композиція якого складається з вазону з гранатовим деревом, стилізованим зображенням кипарисів і плоду гранату.

Караїми мешкали і на території сучасної Західної України. В Галичі (XVI ст.) була розкішна кенаса з п'ятьма куполами, побудовану в стилі бароко з елементами католицько-провінційного канону [1]. Дерев'яна будівля кенаса в Луцьку (XVII ст.) мала форму чотирикутника з ганком та покритим гостроверхим мансардним дахом, дорогим різьбленим вівтарем, багатими культовими предметами. Також були кенаса у містах Кукізов і Львів, але до сьогодні жодна з цих будівель не збереглася.

Найбільш активне будівництво кенаса припадає на період XIX-XX ст. Багаті караїмські громади будували храми, які належали до більш значних споруд в містах Росії і Литви. Проектуванням займалися професійні архітектори. В будові кенаса цього часу помітні два переважних напрямки – класичний, іноді з ухилом в бароко (кенаса в Бердянську, 1898 р.) та еkleктичний з тенденцією створення східно-мавританського стилю. Об'єми цих споруд мали схожість або з жилим будинком (з пропілеями) або з магометанськими мавзолеями. Фасади в першому випадку вирішувалися на основі класичної схеми тріумфальної арки (одно- або трьох-прольотної), розчленованої ордером і завершеної більш-менш розвиненим аттиком (кенаса в Севастополі та Сімферополі). При цьому фасад нерідко отримував багату пластичну розробку – виступаючий центральний портик або бокові ризаліти. Вони завершувалися карнизом з широкою смугою багатопробільного і сотового орнаменту. Головною особливістю цих будівель був купол (кенаса Вільнюса та Києва), поставлений над передньою частиною кенаса. Кенаса м. Києва була побудована впродовж 1898-1902 рр. відомим архітектором В. Городецьким та інженером А. Струсом. Архітектура храму відрізняється красою та розкішню оздоблення в еkleктичному стилі з мавритансько-арабськими елементами. Споруда була прикрашена куполом та ліпниною роботи італійця Еліо Саля. На цоколі купола був ліпний орнамент у вигляді безконечника зі свастья [7].

Архітектура симферопольської кенаса (1891-1896 рр.) вирішена в еkleктичному дусі, що поєднав мавританський, візантійський та готичний стилі [27; 8]. Елементи готико-романського стилю були застосовані і при будівництві кенаса в Одесі [9]. Караїмська кенаса у Харкові була зведена та освячена 1893 р. Автор проекту – архітектор Б.С. Покровський [13; 94-95]. Архітектурний ансамбль кенаса схожий у структурі з кенаса Євпаторії. Тричастинна форма фасаду, виразні парапети, однакова кількість колон та пишний декор (консолі, гірлянди, пишні капітелі, картуші, мотиви аканту та інше) характерні для своєрідного класицистичного відгалуження – ампіру. В колористичному рішенні схожість проявляється в тому, що на охристо-жовтій площині фасаду білим кольором виділяється архітектурна пластика [13; 95]. В радянську епоху декоративну розкіш фасадів кенаса Харкова і Бердянська було знищено. Арочні вікна замінені на безликі прямокутні, зняті культові ознаки.

Внутрішня будова караїмських молитовних будинків термінологічно та структурально імітувала Перший Єрусалимський Храм (форма прямокутника). За огорожею будівлі було внутрішнє подвір'я (івр. «азара»). Внутрішній простір кенаса мав вигляд великої зали, що поперечно розподілялась на три частини: 1) *мошав зеккенім* (івр. «сидіння для старців») – почесне місце біля входу, де знаходилися стільці або лави для найбільш шанованих похилого віку членів громади; 2) *шулхан / шульхан* (івр. «стіл») – центральна частина зали кенаса, що призначена для інших прихожан чоловічої статі; 3) *егіхал / гіхал / гехал* (івр. «вівтар»), *тор* (з караїм. – вівтар) – священна частина, в якій знаходиться *арон а-кодеш* (івр. «Священний Ковчег»), сховище для сувоїв Тори. Перед арон а-кодеш знаходиться невелике узвишся – *біма* (івр. «підвищене місце»), з якого газан проводить богослужіння. Над мошав зеккенім на другому поверсі розташовано *езрат нашим* («жіноча галерея») у вигляді окремого приміщення для жінок, до якого веде окремий вхід. Релігійні правила не дозволяли чоловікам і жінкам зустрічатися у храмі [6]. Загратований балкон для жінок зазвичай був інкрустований перламутром або пофарбований і спирався на різьблені дерев'яні колони. Підлога шулхану і біма зазвичай була вкрита килимами.

Інтер'єр більшості кенаса був прикрашений з особливою ретельністю вишуканими творами культового мистецтва, стіни та стелі були вкриті цитатами біблійних пророків, геометричним та рослинним орнаментом. У Великій кенаса Євпаторії простінки між арочними вікнами-нішами були обрамлені витонченими, трохи випуклими коринфськими пілястрами [25]. В кенаса Бердянська, Феодосії та Трокая стелі були пофарбовані в синій колір, що імітувало небо, на якому були симетрично розташовані жовто-золоті шести – та п'ятикутні зірки. Приміщення освітлювалося завдяки вікнам, люстрам, кришталевим світильникам, срібним та мідним лампадам, що підвішувалися на трикутниках [24, 15; 48-49]. До сьогодні збереглася найбагатша і розкішна центральна люстра, що прикрашала Велику кенаса Євпаторії. Плафони люстри зроблено з кольорового скла у вигляді тюльпанів. Ця робота венеціанських майстрів (Мурано, Італія) нині зберігається в ЄКМ. Головна частина кенаса – це гехал (вівтар), що зазвичай робився з дерева. Майстри намагалися прикрасити його витонченим складним рослинним та геометричним орнаментами. Наприклад, у Великій кенаса Джуфт Кале вівтар поділяється на три симетричні частини, на верхівках яких наверх у вигляді півкіл з листоподібними променями. У центрі півкола розташовано медальйон, на якому зображено менору (івр. «світильник»). Навколо медальйона поле півкола прикрашено рослинно-квітковим орнаментом-різьбленням. Менора є, можливо, найстародавнішим символом. Розпорядження щодо її виготовлення дано Мойсею в Книзі Вихід 25:31-40.

У кенаса над священною шафою (гехал), де зберігаються сувої Тори розміщувались дві мармурові дошки (скрижалі) з десятьма заповідями [22; 70]. Наприклад, луцький гехал мав трирівневу будову в стилі Відродження XVI-XVII ст. Його прикрашали коринфські колони, що надавали схожість із галицьким і тракайським вівтарями [21; 8]. Гехал Бердянської кенаса мав форму трикутника, поділеного колонами на сім частин, прикрашених багатую

орнаментикою геометричного та рослинного характеру.

Усе, що оточувало віруючу людину, повинно було створювати атмосферу повного занурення та зосередження на молитві. Віруючі повинні були самостійно виготовляти ці предмети, адже Бог наділив їх відповідними здібностями, про що йде мова у двох місцях Книги Вихід 31:1-5 та 35:30-34. Особливою прикрасою вівтаря є парчева (шовкова, атласна) завіса – *парохет* (з івр. – «велика завіса»). Зазвичай його вишивали виключно дробовим рослинним орнаментом в техніці двостороння гладь металізованими срібними, золотими та шовковими кольоровими нитками. Особливість та необхідність виготовлення парохету для вівтаря пояснюється в Книзі Вихід в двох місцях: Вихід 26:31-37 та Вихід 36:35. В ЄКМ зберігаються чотири парохети з винятковим оздобленням. На одній з цих вівтарних завіс на атласному полі намальовано спеціальним контуром для тканин Дерево життя. Дві інші вівтарні завіси вишиті гладдю, мають однаковий сюжет – квіти у вигляді двох Дерев життя в дзеркальному відображенні. Четверта завіса складається з двох частин: оксамитовій – рослинного орнаменту (безконечник) з написом квадратним письмом; парчева – з рослинно-квітковим орнаментом.

У суботу, після закінчення молитов, урочисто виймається з ковчега Книга Законів (Тора) для читання. Рукописна Тора (Сефер-Тора) представляє собою довгий пергаментний сувій, вкладений в дерев'яну шухляду циліндричної форми і намотаний на дві палиці (катушки). Зазвичай шухляда була оздоблена сріблом, або обтягнута оксамитом, іноді витончено розмальована. На верхні кінці палиць надягають срібні прикраси – «тапухім» (івр. «яблука») [4; 83-84]. Ця назва використовувалася на території Іраку та Ірану. В єврейській традиції такі наверхші мають назву «рімонім» (івр. «гранати») [20]. До тапухім підвішені на тонких ланцюжках дзвіночки, які приємно звучать при кожному русі шухляди. Звук дзвіночків закликає усіх, хто молиться, звернути увагу на винос сувою і шанувати цю подію мовчанням та вставанням [16]. Така Сефер-Тора зберігається в БКЗ, а в ФМД зберігається наверхші зроблене в техніці філігрань.

Важливими атрибутами, що сприяють зосередженню на молитовному процесі є таліт і літургійна стрічка. Таліт – молитовне вбрання газана, що має вигляд прямокутного покривала з вовняної, бавовняної або шовкової тканини білого кольору з кількома витканими блакитно-синіми або чорно-синіми смугами. З чотирьох кутів таліту до спеціальних отворів прив'язуються кисті – *цицит* / *чичит* (івр. – «пучок ниток»), що виконують, згідно Тори, певну ритуальну функцію. Кожний одружений чоловік під час молитви одягав на себе літургійну стрічку з бавовни, до якої на кінцях пришивали двосторонні квадрати з оксамиту. Ці нашивки виконували гладдю золотими нитками. Усі релігійні предмети зазвичай вишивалися золотом. Це є виключно біблейською традицією, що підтверджується в Книзі Вихід 39:1-5. В ЄКМ зберігаються шість видів нашивок на літургійну стрічку та сім чохлів для молитовників.

У Російській імперії до 1917 р. нараховувалося понад 20 діючих кенаса. На початок ХХІ ст. збереглося 13: дві – в Чуфут Кале, дві – в Євпаторії, по одній – в Симферополі, Севастополі, Бахчисараї, Києві, Миколаєві, Харкові, Бердянську, Тракаї, Вільнюсі. Але не всі мають статус діючих храмів. Архітектура караїмських кенаса мала свої особливості, пов'язані з оточенням, місцевими традиціями і релігійними законами. Майстри, що будували та оздоблювали кенаса, завжди черпали натхнення з Священних текстів, а також керувалися вказівками духовних лідерів. В основі архітектурно-художнього вирішення кенаса був образ зруйнованого Першого Єрусалимського Храму. Інтер'єр кенаса виражав світогляд, смак і релігійні канони караїзма. Особлива увага приділялася конструкції і декоруванню вівтаря. Ритуальні атрибути кенаса мали високий рівень виконання та оздоблення, але мали стриманий та канонізований характер. Безперечно, дослідження караїмського релігійного мистецтва тільки почато. Архітектура кенаса, внутрішнє оздоблення; літургійна атрибутика, потребують більш комплексного і розгорнутого дослідження. Це надасть в майбутньому можливість оцінити винятковість мистецтва кримських караїмів і розширити коло інформації в наступних публікаціях, присвячених даній темі.

Скорочення в тексті

- БКЗ – Бахчисарайський історико-культурний заповідник
СКМ Тавриди – Сімферопольський краєзнавчий музей Тавриди
ЄКМ – Євпаторійський краєзнавчий музей
ФКМ (ФМД) – Феодосійський краєзнавчий музей, Феодосійський музей Древностей (Старожитностей)
СЕМ – Сімферопольський етнографічний музей

Список використаної літератури

1. *В Галиче и Луцке.* – Режим доступу: <http://karaites.narod.ru>
2. *Герцен А.Г.* Крепость драгоценностей. Кырк-Ор. Чуфут-Кале / А.Г. Герцен, Ю.М. Могарычев. – Симферополь: Таврия, 1993. – 128 с.: ил. (Археологические памятники Крыма).
3. *Заскока В.М.* Караимы Евпатории: история, культура, архитектура. Краткий очерк / В.М. Заскока, В.С. Кропотков. – Симферополь, 2009. – 216 с.: ил.
4. *Казас И.И.* Богослужение караимов / И.И. Казас // Караимская жизнь. – 1911. – № 3-4. – С. 78-85.
5. *Караимская народная энциклопедия.* – Т. 6. – Ч. II. Караимский (карайский) дом. – Крым, 2007. – 396 с.
6. *Кизилев М.Б.* Крымская Иудея: Очерки истории евреев, хазар, караимов и крымчаков в Крыму с античных времен до наших дней / М.Б. Кизилев. – Симферополь: Доля, 2011. – 336 с.: ил.
7. *Кенасса в Киеве.* – Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org>
8. *Кенасса в Луцке.* – Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org>
9. *Кенасса в Одессе.* – Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org>
10. *Кенасса в Севастополе.* – Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org>
11. *Кефели В.И.* Караимы – народ Российской империи, хранитель древних библейских текстов / В.И. Кефели // Караимское наследие. – 2013. – № 7. – С. 2-20.
12. *Кефели В.И.* Караимы – древний народ Крыма / В.И. Кефели, Э.И. Лебедева. – Симферополь, 2003. – 136 с.
13. *Котляр Е.А.* К истории караимской общины в Харькове / Е.А. Котляр // Истоки. Литературно-художественный альманах еврейских общественных организаций г. Харькова. – Х., 2003. – № 12. – С. 93-100.
14. *Котляр Е.А.* Караимы в архитектурном пространстве Украины / Е.А. Котляр // Ватерпас. Украинский журнал по архитектуре, дизайну и строительству. – Х., 2002. – № 40. – С 34-37.
15. *Ливанов Ф.В.* Чуфут-Кале (Иудейская крепость) в Крыму. С присоединением истории малоисследованной еще в России секты караимов. Составлено и издано для путешественников / Ф.В. Ливанов. – М., 1874. – 72 с.
16. *Наряди куклу:* Краткая история украшения свитков Торы. – Режим доступа: <http://booknik.ru>
17. *Прохоров Д.А.* Караимские молитвенные дома – кенасы на территории Российской империи в конце XVIII – начале XX вв.: историография вопроса / Д.А. Прохоров // Проблемы гармонизации межэтнических и межконфессиональных отношений в Крыму: Сб. науч. ст. – Симферополь, 2009. – С. 118-159.
18. *Прохоров Д.А.* Молитвенные дома караимов в Российской империи в XIX – начале XX в.: к вопросу об изменении названия «синагога» / Д.А. Прохоров // Науч. тр. по иудаике: Материалы XVIII Междунар. ежегодной конф. по иудаике. – Т. 2. – Вып. 35. – М., 2011. – С. 174-204.
19. *Святе Письмо* / Пер. Івана Хоменка. – Режим доступу: <http://bibliya.in.ua>
20. *Символы иудейского искусства* // Еврейская газета. – 2005. – № 12. – Режим

доступу: <http://www.evreyskaya.de/archive>

21. *Смоленский И.* Караимы и их храм в Луцке / И.Смоленский // Караимская жизнь. – 1912. – № 12. – С. 21-35.

22. *Среди галичских караимов* / Пер. статьи из немецкого журнала «Ost und West» // Караимская жизнь. – 1912. – № 8-9. – С. 70-74.

23. *Старинный караимский храм нашли в Евпатории.* – Режим доступа: <http://tihaya-gavan.ru>

24. *Сукач Г.Б.* К 100-летию окончания строительства в г. Бердянске храма караимов – кенаса / Г.Б. Сукач // Берег плюс. – 1998. – № 36.

25. *Тирияки Д.З.* Караимские кенасы Евпатории / Д.З. Тирияки. – Симферополь: Библекс, 2008. – 40 с.: ил.

26. *Тюркские народы Крыма:* Караимы. Крымские татары. Крымчаки / Отв. ред. С.Я. Козлов, Л.В. Чижова. – М.: Наука, 2003. – 459 с. – (Народы и культуры).

27. *Шайтан И.А.* О судьбах караимских кенас в Крыму / И.А. Шайтан // Мещанская газета. – 1994. – № 22. – 26 марта. – С. 8.

28. *Seraya Szapszal's karaim collection.* Catalogue / compiler Zygyntas Buchys, Vilnius: National Museum of Lithuania, 2003. – 166 p.

Резюме

Пояснюються особливості караїмського релігійного мистецтва та його зв'язок зі Святим Письмом; відтворено процес літургійної церемонії караїмів, що ґрунтується на Законах Бога, оприлюднених Мойсеєм. Виокремлено спільні риси караїмських кенаса, а саме – внутрішній поділ будівлі на чотири частини: вівтар, центральна частина зали (де моляться чоловіки), місце для старців та балкон для жінок. Визначено основні стилі караїмських храмів: архітектура періоду Кримського ханства (XV-XVIII ст.) та еkleктичного стилю (XIX-XX ст.). Охарактеризовано особливості оздоблення інтер'єру: орнаменти, що прикрашають стелі та стіни зали, вікна з вітражами, вівтар, світильники, люстри, килими, трибуни.

Ключові слова: кенаса, азара, біма, газан, езрат нашим, мoshав-зекенім, шулхан, гехал, парохет, рімонім, тапухім, Сефер-Тора, Тора, арон-а-кодеш, таліт, літургійна стрічка, чичит, шамаш, габбай, менора, аналой, гахам, караїмізм.

Summary

Akav K.C. Karaite kenassa: function, architecture, ritual attributes in liturgical ceremonies

This article explains the features of the Karaite religious art and its relationship with the Holy Scriptures. An explanation of the Karaite religion and reproduced the process of liturgical ceremonies of the Karaites, based on God's laws promulgated by Moses. Marked similarities Karaite kenasa, namely the internal division of the building into four parts: the altar, the center of the room (where the praying men), a place for elders and balconies for women. The main styles of Karaite temples: architecture during the Crimean Khanate (XV-XVIII cc.) And eclectic style (nineteenth and twentieth centuries.). The features of interior decoration: ornaments that adorn the ceilings and walls of rooms, windows with stained glass windows, altar, lamps, chandeliers, carpets, stands.

Key words: kenasa, azara, bima, gazzan, ezrat nashym, moshav-zekkenim, shulkhan, gehal, parohet, rimonim, tapuhim, Sefer Torah, Torah, aaron-a-Kodesh, talit, liturgical tape, chychyt, shamash, gabbai, manorah, lectern, gaham, karaimizm.

Аннотация

Анализируются особенности караимского религиозного искусства и его связь со Священным Писанием; воспроизведен процесс литургической церемонии караимов, основанный на законах Бога, обнародованных Моисеем. Выделены общие черты караимских

кенаса, а именно – внутреннее разделение здания на четыре части: алтарь, центральная часть зала (где молятся мужчины), место для старцев и балкон для женщин. Определены основные стили караимских храмов: архитектура периода Крымского ханства (XV-XVIII вв.) и эклектичного стиля (XIX-XX вв.). Охарактеризованы особенности отделки интерьера: орнаменты, украшающие потолки и стены зала, окна с витражами, алтарь, светильники, люстры, ковры, трибуны.

Ключевые слова: кенаса, азара, бима, газзан, эзрат нашим, мошав-зеккеним, шулхан, гехал, парохет, римоним, тапухим, Сефер-Тора, Тора, арон-а-кодеш, талит, литургическая лента, чичит, шамаш, габбай, менора, аналой, гахам, караимизм.

Надійшла до редакції 21.11.2013 р.